

МЕТАФОРИЧКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ЈЕЗИКА У СРПСКОМ НОВИНСКОМ ДИСКУРСУ: МЕТАЈЕЗИК, ЈЕЗИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ И ДРУШТВЕНА КОГНИЦИЈА

Овај рад истражује метафоричке репрезентације језика у савременом српском новинском дискурсу. У основи рада лежи схватање да се идеологије о језику никада не тичу само језика (Vulard 1998), већ су неодвојиве од других идеологија везаних за друштвену организацију и контролу, и засноване на моћном симболизму по којем језик означава идентитет, припадност групе, друштвени и морални поредак. Грађа за анализу сачињена је од новинских текстова са темом језика прикупљених из најчитанијих дневних новина у Србији, објављених у периоду од 2009. до 2014. године. Метод се базира на анализи дискурса и когнитивној теорији метафоре (Lejkof i Džonson 1980). Анализа показује да је у српском новинском дискурсу језик концептуализован кроз неколико основних појмовних метафора, пре свега из домена ПАТА и НАСИЉА, кроз које одјекују тензије због језичких и друштвених промена. Кроз социо-когнитивни приступ метафори, рад има циљ да допринесе новијем истраживачком правцу који уједињује студије дискурса и теорију метафоре.

Кључне речи: метафора, метајезик, језичке идеологије

1. УВОД: ЗАШТО ПРОУЧАВАТИ МЕТАЈЕЗИК?

Метајезик, или језик о језику, углавном стоји на маргинама лингвистичке науке, иако се појачана метајезичка свест често помиње као један од „печата данашњег друштвеног живота” (Javorski i dr. 2007: 4; в. и Bek, Gidens i Leš 1993, Terlou 2007). У извесној мери, популарни ставови о језику прихваћени су као легитиман предмет научног истраживања јер најбоље откривају како људи посматрају језик и улогу језика у својим животима, у контексту све глобализованијих и све мање предефинисаних сфера друштва (Pafi 2007, Gererts 2013). Ипак, значај метајезика за разумевање друштвених појава иде много даље од овога. У бројним локалним и националним контекстима, питања језика су данас извор бурних јавних дискусија, које се преливају у области које наизглед немају никакве везе са језиком. У Европи 21. века пре свега дис-

1 ksenija.bogetic@fil.bg.ac.rs

курс о језику постао је и широко распрострањен и политички значајан (Kameron 2012). Управо је тај специфични културни и политички значај који се уобичајено придаје дискурсу о језику оно што метајезик чини вредним проучавања.

За почетак, идеологије о језику никада се не тичу само језика (Vulard 1998). Оне су неодвојиве од других идеологија везаних за друштвену организацију и контролу, и засноване су на моћном симболизму по којем језик означава идентитет, припадност групи, друштвени и морални поредак. Штавише, јавни дискурси о језику често функционишу као шифра за исказивање појединих ставова, страхова и жеља који су превише осетљиви или незгодни да би се о њима отворено говорило (Kameron 2012; на пример, раса и имиграција, в. Vejker i dr. 2008, или сексуалност и моралност, в. Džouns 2013). На овај начин, метадискурс не само да одражава друштвене ставове, већ представља и снажно средство за репродуковање идеологија о друштвеним разликама. То је посебно изражено у случају медијских метадискурса, као главних институционализованих чувара друштвених вредности (van Dijk 1993) и стандардних језичких идеологија (Milroj 1991). Овај рад ће се детаљније бавити медијским метајезичким праксама, са циљем да допринесе разумевању значења таквих пракси – и за оне који у њима учествују и за шира друштва у којима се јављају.

Иако су почетне студије језичких идеологија углавном базиране на дескриптивним, квалитативним, социолингвистичким описима, у новије време све чешће се истиче виђење идеологије као динамичког система менталних репрезентација (Dirven i dr. 2003, Koler 2005), који има и социјалну и когнитивну основу. Другим речима, идеологије се заснивају на менталним моделима понављаних појава, нарочито метафоричким, и њихових тумачења у друштву. Један од циљева овог рада је да даље допринесе интегрисаном опису идеологије као истовремено когнитивне и друштвене; ово захтева специфичну комбиновану методологију која спаја друштвене и когнитивне приступе језику. Пре него што таква теоретска и методолошка основа рада буде описана, корисно је дати кратак преглед постојећих истраживања метајезика.

2. МЕТАЈЕЗИК: СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ И КОГНИТИВНИ ПРИСТУПИ

2.1. Социолингвистички и дискурсно-аналистички приступи

Популарни ставови о језику, иако још увек „често помињани, а ретко испитивани” (Skvajers 2010: 483), у скорије време привлаче више пажње истраживача. Јавља се доста радова који се конкретно баве метајезиком у јавном дискурсу (нпр. Terlou 2006, 2007, Hering 2008, Skvajers 2011), који деле интересовање за метајезичке и метадискурзивне појаве из социолингвистичке перспективе. Велики део ових радова за предмет истраживања има језик у масовним медијима, избор који се чини оправданим

када се узме у обзир често схватање медија као главних произвођача и одржавача језичких идеологија (нпр. Lipi-Grin 1997, Milroj i Milroj 1999, Blomert 1999, Silverstin 1996; Androutsopoulos 2010, Konen i Mair 2012).

Такође, велики број ових радова концентрише се на метајезичке представе језика младих, нарочито језика младих у електронским медијима. Терлоу, на пример (Terlou 2006, 2007), пружа исцрпан увид у најчешће понављане описе компјутерског дискурса младих у штампаним медијима. Као посебно занимљиву Терлоу истиче тенденцију да се метадискурзивне представе прилагођавају популарним дискурсима о комуникацијој неспособности нових генерација, уз свеprisутну хомогенизацију младих као некаквог јединственог ентитета кога дефинише употреба нових технологија („смс генерација”, „генерација палац”). Херинг (Hering 2008) и Џоунс и Шифелин (Džouns i Šifelin 2009), дају сличне налазе о дискусијама о језику младих у масовним медијима и њиховом обликовању у светлу вредности и страховања одраслих. Неки аутори посебно истичу супротности медијске бриге за „пропадање” језика и постојећих емпиријских доказа (Taljamonte i Denis 2008). Заједничко за све ове радове је да јасно показују тенденцију извесне забринутости за језик, која се у ширем смислу не тиче само језика младих или само језика нових технологија.

За почетак, треба нагласити да нико од ових аутора не представља забринутост за језик као чисто савремени феномен. Одиста, прескриптивистички ставови о употреби језика вековима фигуришу у јавном дискурсу. У њиховој основи је оно што Милрој (1999) назива „традицијом жаљења”, као схватање да језици представљају јасне ентитете са непроменљивим правилима, које је кроз историју често доводило до уверења да је стање самог језика у опадању (ово је посебно исцрпно описано на британском и америчком енглеском говорном подручју, нпр. Kristal 1984, Krouli 1989, 1991, Lipi-Grin 1997, Vajli i Luks 1996). Нелагодност због језичке промене уобичајено је пропраћена страховањем за моралне и друштвене вредности, које се кроз историју понављало у сличним облицима (Milroj 1998).

Дело које мозда најобухватније описује овај значај језика у новије време јесте књига Деборе Камерон (Kameron 1995, 2012) *Вербална хиџијена*. Основни постулат ове књиге је да се схватања и представе о језику не могу разумети саме по себи, већ да оне увек одражавају друштвене прилике, жеље и страхове. Како тврди Камеронова, у основи свих метајезичких расправа лежи прећутна аналогија између уређености језика и шире уређености друштва. Управо због тога дебате о наизглед тривијалним језичким питањима често попримају тако жустро и страшно обличје – ако схватимо метадискурс као шифровани дискурс у којем прича о језику представља и причу о неким апстрактнијим или незгоднијим темама, наизглед арбитрарна језичка обележја могу се схватити као симболички израз много дубљих друштвених страхова вредновања.

За социолингвисте, дакле, свако појачано јавно интересовање за одређени аспект језика увек отвара дубља питања (ибид.). Пре свега, как-

ве основније друштвене/политичке ставове та непосредна брига за језик посредно симболизује? И шта је идеолошка основа тих ставова? Такође, поред социокултурних аспеката, овде се надовезује још једно питање: како се на когнитивном нивоу заједничке концептуализације језика устаљују и мењају у датој друштвеној заједници (Javorski i dr. 1998)? Постојеће когнитивно-лингвистичке анализе метајезика су методолошки различите од социолингвистичких, и завређују кратак осврт.

2.2. Когнитивни *присвоји* метајезику: *метафоричка* концептуализација језика

Когнитивна основа (језичких) идеологија до данас је ређе била тема научних истраживања, мада у новије време више аутора истиче значај когнитивног аспекта идеологије, који се најпродуктивније може описивати у оквиру теорије појмовне метафоре (Lejkof i Džonson 1980, 1999; Lejkof 1993). Метафора представља когнитивни процес који је у сржи разумевања апстрактних појмова, као што је уосталом и језик. Метафоре омогућавају да се један (апстрактнији) концептуални домен разуме преко неког другог (конкретнијег) концептуалног домена (Lejkof i Džonson 1999). На пример, исказ попут *Среда је велики дан* садржи појмовну метафору која се може назвати ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО – апстрактнији домен (важност) се схвата путем конкретнијег искуственог домена (величине). На овај начин, испитивање метафора које користимо нам може јасно показати како концептуализујемо одређене апстрактне појмове. Ипак, метафора има још једну битну особину – она у својој суштини дубоку идеолошка (Lejkof 1993). Одређене метафоре не само да указују на постојеће идеологије, већ се могу стратешки користити за одређене реторичке циљеве. Једна од основних функција метафоре је управо у томе да истиче поједине аспекте неке појаве, а да неке друге аспекте те појаве прикрива или оставља у мраку.

Овакве идеолошке функције метафоре детаљно су испитиване у скорашњем раду Аржантове (Aržant 2013) на тему метајезика у руским штампаним медијима. Фокусирајући се на дискусије о утицајима енглеског језика на руски, Аржантова показује да у руском медијском метајезику доминирају метафоре физичког здравља и болести. Овакве метафоре везане за језик јасно упућују на владајуће језичке идеологије и показују како се наизглед тривијална питања језика иструментализују у сврхе стварања националног јединства. Метафоре о болести језика користе се при давању аргумената против коришћења англицизама у руском језику, при чему се руски језик перципира као аутономни ентитет који се мора поштовати кроз поштовање норми језичког понашања.

У много ширем контексту, Ејчинсон (Ejčinson 2003) и Бломерт (Blommaert 1995) истичу да се и у стручним описима језика појављују одређене већ устаљене метафоре, које су несумњиво утицале на наше виђење језика и језичке промене. Неке познате метафоре су, како по-

казују ови аутори, на пример, метафоре из домена ПОРОДИЦЕ (при класификовању језика у породице, одређивању сестринских језика итд.), ЖИВОТА И СМРТИ, или метафоре ГРАЂЕВИНЕ, која вероватно потиче још од Витгенштајна, који је језик описивао „као град лавиринт малих тргова и улица, старих и нових кућа” (Vitgenštajn 1958: 18). Када је енглески језик у питању, све ове метафоре јасно се могу повезати са доминантним ставовима о језику и друштву у конкретним историјским периодима – метафоре попут грађевине коју треба одржавати, на пример, могу се схватити као одраз енглеског прескриптивизма 19. века, појачаног страховима од класних и друштвених промена у земљи. На крају, постојање свих ових метафора у стручнијем дискурсу о језику кроз историју и, како се чини, бројним језицима света, не умањује њихов значај као реторичког средства – употреба једних метафора и занемаривање других, у специфичном контексту могу функционисати као снажно средство за исказивање одређених језичких и друштвено-политичких ставова.

3. ПРИСТУП: СПОЈ КРИТИЧКЕ АНАЛИЗЕ ДИСКУРСА И ТЕОРИЈЕ МЕТАФОРЕ

Постојећи приступи метајезику углавном се базирају или на социолингвистичким / дискурским или на когнитивно-лингвистичким приступима језику, упркос потенцијалној комплементарности ових приступа. Како напомиње Вероника Колер (Koler 2005: 91), „однос између Критичке анализе дискурса и когнитивне лингвистике је један незгодан однос”. Уопштено посматрано, до данас је у традицији Критичке анализе дискурса постојало извесно оклевање да се говори о когнитивним процесима, а исто тако се у традицији когнитивне лингвистике друштвени дискурси углавном стављају у други план.

Извесни напредак учињен је у друштвено оријентисаној анализи метафоре, нарочито у политичком дискурсу (в. нпр. Lejkof 1991, 2008; Ćilton i Ilijin 1993, Musolf 2004). У овим радовима се показало да теорија појмовне метафоре (Lejkof i Džonson 1980) пружа погодан апарат за проучавање друштвено-идеолошких аспеката метафоре, али теоријска интеграција метафоре у критичке студије дискурса до данас углавном остаје непотпуна (Koler 2005). Једна продуктивна полазишна тачка, међутим, је да се метафора посматра као истовремено језичка, когнитивна и социокултурна (Kameron 2006), са снажном реторичком и идеолошком улогом у дискурсу. Приступ који најбоље илуструје овакво становиште јесте Критичка анализа метафоре (Carteris-Blek 2004), која функционише у оквиру теорије појмовне метафоре, али се примарно интересује за друштвене односе и идеологије.

Један од циљева у анализи која следи је да се да допринос овом истраживачком правцу који уједињује студије дискурса и теорију метафоре. Теоријски оквир рада углавном је базиран на Критичкој анализи ме-

тафоре (у даљем раду: КАМ), при чему се идеолошке функције метафоре траже у пресеку социјалног и когнитивног.

Појмовна метафора овде ће бити посматрана као когнитивни процес у којем се један појмовни домен разуме путем другог појмовног домена (Lejkof 1993). У складу са КАМ, међутим, овај традиционални приступ допуњен је прагматичком теоријом и у извесној мери модификован узимањем у обзир повезаности између семантичких, прагматичких и когнитивних димензија метафоре (Carteris-Blek 2004). Такав приступ посебно је користан јер нам омогућава и да превазиђемо неке теоретске тензије које постоје између теорије појмовне метафоре и Критичке анализе дискурса, попут концентрисања на искуствено утемељење насупрот реторичким намерама говорника (в. Hart 2009). У најширем смислу, прихвата се схватање да је метафора „начин мишљења и начин убеђивања исто колико и језичка појава” (Carteris-Blek 2004: 22), која може да утиче на вредносне судове и друштвене идеологије.

4. ЦИЉЕВИ

Циљ ове анализе је да истражи како се кроз метафоре исказују представе о језику у новинским медијским текстовима у Србији. Рад даје одговоре на следећа питања:

- Како је језик дискутован и метафорички концептуализован у дискурсу штампаних медија?
- Које су доминантне појмовне метафоре?
- Како ове метафоричке представе језика одражавају језичке идеологије -- шта језик значи у медијским метајезичким коментарима, и шта он значи за шире заједнице у којима се такве метајезичке праксе јављају?
- Шта су шире културне/социополитичке импликације примећених схватања о језику?

5. ГРАЂА

Коришћени материјал представља мањи подкорпус једног раније прикупљеног корпуса новинских текстова на српском језику објављених између 2009. и 2014. године. Иницијални корпус обухватао је 302 текста прикупљена из 5 најчитанијих дневних новина у Србији током овог периода: *Полиџика*, *Блиц*, *Куир*, *Прес*, *24 сат*. Овај скуп текстова касније је сужен на 118 чланака који конкретно говоре о некој теми везаној за језик; за практичне потребе ове анализе, детаљније ће бити анализирана приближно једна петина овог корпуса, изабрана методом случајног узорка (20 текстова, 12609 речи). Такође, иако се одабрани чланци баве искључиво језичким питањима, негира се чињеница да би и текстови који се баве не-језичким темама могли да садрже неке релеватне метафо-

ре језика, али се може очекивати да су оне довољно ретке да би се искључиле из основне базе.

6. МЕТОД

6.1. *Анализа метафоре и дискурсног контекста: проблеми и могућа решења*

У овом раду примењује се спој теорије појмовне метафоре и квалитативне анализе дискурса. Међутим, ако метафору анализирамо у стварној употреби језика, јавља се велики број практичних питања која треба решити. Упркос дугој традицији изучавања метафоре, постојећи радови посвећивали су релативно мало пажње методолошким аспектима метафоре. Док је потпуно објективистичка методологија у овој врсти истраживања вероватно нити неопходна нити могућа, у новије време све више се чује став да би истраживачке тврдње о метафори у дискурсу биле одрживије ако би се базирале на јасно описаним процесима идентификације и класификације (Riči 2003, Sten 1999). Ипак, уз свега неколико изузетака (Група Pragglejaz 2007, Semino i dr. 2004, Sten i dr. 2010), чак ни дискурсно-оријентисани аналитичари готово никада не описују тачне критеријумепо којима идентификују и класификују метафоре.

Један од додатних циљева овог рада је да развије експлицитнији операционални начин идентификовања и категорисања метафоре у дискурсу. Метод ће се тако делом базирати на предлозима КАМ истраживача и Групе Pragglejaz, с циљем да се пружи синтеза јасних критеријума који се могу користити и у другим когнитивним и социолонгвистичким анализама метафоре. При томе, два главна методолошка питања су:

- На основу којих критеријума се идентификују метафоре у дискурсу?
- На основу којих критеријума се закључује о системима који су основни употребе повезаних метафора?

6.2. *Идентификовање метафоричких израза у дискурсу*

При одлучивању шта треба рачунати у метафору у овом раду је коришћена Процедура за идентификацију метафоре (*Metaphor Identification Procedure* – у даљем раду МИП), као прва експлицитна и систематична процедура за идентификовање метафоре у језику, коју је развила Група Pragglejaz (2007). Укратко, процедура обухвата следеће кораке:

1. Одреди јединицу анализе
2. За сваку јединицу, одреди њено контекстуално значење
3. За сваку јединицу одреди да ли има основније савремено значење у другим контекстима који се разликују од датог контекста. Основна значења су обично (i) конкретнија (ii) телесна (iii) прецизнија (iv)

историјски старија

4. Иако дата јединица има основније савремено значење у другим контекстима, утврди да ли се контекстуално значење разликује од основног значења али тако да се може разумети путем поређења са њим
Ако је одговор да, обележи језичку јединицу као метафоричку.

6.3. Идентификовање појмовних метафора

Као одговор на друго горенаведено питање – који су критеријуми за идентификовање појмовних система у основи повезаних метафоричких израза, ова анализа полази од смерница датих у Cameron i др. (2010). Иако теоријски оквир Камеронове и сарадника, за разлику од овог приступа, подразумева потпуни агностицизам по питању постојања појмовних метафора, њихове методолошке смернице су савршено применљиве при отпочињању било које емпиријске класификације метафоричких израза одоздо у шире системе (појмовне или друге). Укратко, ова процедура обухвата: груписање метафоричких израза, утврђивање главних дискурских тема, идентификовање тема метафоре, измене у кодирању и нивоу уопштавања, идентификовање систематичних / појмовних метафора.

7. АНАЛИЗА

7.1. Фреквенција и дистрибуција метафоричких израза у тексту

Након кодирања метафора у целокупном корпусу, добијени су основни налази о типу и фреквенцији метафоричких израза у посматраном материјалу.

	Метафоричност			Укупно речи
	Метафоричке речи	Неметафоричке речи	Нејасно	
Број	2481	10031	97	12609
Процент	19.7	79.5	0.8	100%

Табела 1: Фреквенција употребе метафоре у корпусу²

Добијени налази показују да је употреба метафоре веома честа у новинским дискусијама о језику – 19.7 процената употребљених речи су метафоричке, што значи да је практично свака пета реч метафорички употребљена.

Даље, када је у питању макроструктура текста, још једно битно питање је и да ли се могу уочити икакве правилности у дистрибуцији метафоре у организационој структури чланака. Сваки новински чланак, уопштено говорећи, подразумева релативно установљењу организационој структури, односно шематску суперструктуру, како је назива ван Дајк

2 Све цифре су заокружене на једну децималу.

(van Dijk 1988, 2013), која се састоји од увода, лида, епизоде, последице, вербалне реакције и коментара. Наравно, ван Дајк напомиње да сви текстови не морају увек да садрже сваку од ових категорија. У анализи, сви коришћени текстови подељени су на основу овог модела. Иако су границе између делова понегде мутне, а последња два дела у једном мањем броју текстова изостају, дата подела показала се као адекватна и лако применљива за коришћени корпус. За сваки појединачни део, израчунат је број метафоричких израза по броју речи:

Део текста	Податак	Метафоричност			Број речи
		Метафоричке речи	Неметафоричке речи	Нејасно	
Наслов	Број	0.5	4.5	0	5
	Процент	10	90	0	100
Лид	Број	4	14	0	18
	Процент	22.2	77.8	0	100
Главни дог.	Број	79	725	7	811
	Процент	9.7	89.4	0.9	100
Евалуација	Број	5.5	17.5	1	24
	Процент	23	72.8	4.2	100
Резултат	Број	4	17	0	21
	Процент	19	81	0	100

Табела 2: Дистрибуција метафоре у организационој структури текста – број метафоричких речи према просечном броју речи, по деловима текста

Резултати откривају једну јасну тенденцију у дистрибуцији метафоре у структури текста: највећа концентрација метафоричких израза примећује се на самом почетку текста - у Лиду, као и у завршном делу – Евалуацији и Резултатима радње. Средишњи део текста, који садржи конкретан опис догађаја или проблема, како се показало, ређе садржи метафоричке описе. Оваква дистрибуција метафоре може се објаснити реторичким и убеђивачким циљевима аутора текста – употреба метафоре на самом почетку текста има својеврсну функцију уоквиривања (Gofman 1994) или оријентације (Gofman 1979, Gudvin 2007), којима се читаоцу преноси одређени став, евалуација или емоција поводом проблема; понављање датих метафора на крају текста омогућује учвршћивање дате евалуације ситуације.

7.2. Од метафоричких израза ка појмовним метафорама: Доминантне метафоре језика

Основно питање у овој анализи је како је језик метафорички концептуализован у посматраном новинском дискурсу, и које аспекте дискурса таква концептуализација открива. Пошто је предмет овог рада искључиво језик, у бази која је подвргнута даљој анализи задржани су само метафорички изрази којима је циљни домен везан за језик (најчешћи појмови су конкретно: *језик, језичка промена, страни ушницаји, њисмо, њисменоси, ћирилица, латиница*). У табели која следи сумиране су три најчешће појмовне метафоре везане за језик:

	појмовна метафора	укупан број	процент
1	ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА	1519	61.00%
2	СТРАНЕ РЕЧИ СУ НАДОЛАЗЕЋА ВОДА	348	14.00%
3	ЈЕЗИК ЈЕ ГРАЂЕВИНА	248	10.00%

Резултат који први упада у очи је чисто квантитативне природе – појмовна метафора ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА обухвата велику већину свих појмовних метафора у корпусу (61%). Учесталост ове појмовне метафоре може се приписати учесталости људског тела као изворног домена, где персонификација омогућава да разумемо разне апстрактније појмове путем људских мотивација, карактеристика и делања (Lejkof i Džonson 1980). Тако метафоре језика са изворним доменом особе на неки начин „хуманизују” језик приписујући му особине живих бића (Ђуровић 2009). Будући да ова метафора фреквенцијски изразито доминира у корпусу, она ће бити засебно анализирана у одељку 7.3.

7.2.1. „Стране речи су надолazeћа вода”

Значајан број чланака у корпусу бави се питањима утицаја енглеског језика и глобализације на српски језик. Честа метафора у овим текстовима укључује појмовно пресликавање из домена тока воде и водене бујице у домен страних језичких утицаја:

- (1) До праве поплаве англицизама у српским медијима долази тек од 2000, после друштвенополитичких промена у земљи.
- (2) Телевизија и новине „поплавлени” су речима које нам долазе из енглеског језика.
- (3) Иако је англицизама било и раније у нашем језику, до већег и озбиљнијег прилива који је довео до појаве англосрпског дошло је почетком деведесетих година прошлог века.

Све чешће увођење страних, енглеских речи у српски и друге језике у прва два примера се метафорички представља као „поплава англицизама”, уз концептуалну структуру која јасно носи евалуативну снагу, базирану на теми опасности. Употреба метафоре „поплаве” евоцира слике

превелике количине, брзог кретања и неконтролисаности. Изнад свега, метафора воде симболизује губитак контроле над непожељним утицајима (van der Valk 2000). У корпусу се такође јављају метафоре воде у другим агрегатним стањима, уз свеprisутну слику природне непогоде:

(4) Многобројне реформе у свим друштвеним сферама и прилагођавање страним системима и прописима, уз изостанак сарадње са стручњацима за језик када је о новој терминологији реч, бахатост и немар одговорних према том проблему, неминовно су са собом повукли стихијску лавину нове терминологије у свим областима.

Метафора „лавине”, нарочито описана као „стихијска”, поново евоцира опасност и претњу, али уз много више емотивног набоја. За разлику од поплаве, лавина има тенденцију да узима све већег маха када се једном покрене, а њене последице могу бити катастрофалније. Заједничко за све овакве метафоре тока воде, међутим, није само идеја опасности, већ и указивање на потребу за одбраном и заштитом од ове нове опасности. Претња коју одражавају метафоре тока воде позива не само на одговорност говорника, већ и оправдава сваку интервенцију ‘одозго’ у правцу више пуристичке језичке политике.

7.2.2. „Језик је грађевина”

Један од наслова у дневним новинама *Прес* из 2012. године гласи:

(5) Држава и таблоиди руше српски језик

Проблем идентификован у овом чланку језгровито је описан у слову као „рушење” српског језика, где је језик концептуализован као грађевина која се може градити и рушити. У овом метафоричком наслову српски језик стављен је у пасивну улогу, док се агентивност приписује отворено назначеним кривцима за „рушење” – таблоидима, али и држави. Помињање државе као фактора рушења грађевине језика отвара и шири питања језичко-политичке и уопште политичке одговорности. Поред оваквих метафоричких слика, честе су представе о језику као грађевини која се сама урушава:

(6) Последице такве квазинауке јесу: видно урушавање српског језика [...]

(7) Српски језик се данас урушава пред нашим очима.

Честе су и метафоре о здању које одолева вековима и променама, попут:

(8) Народ може да изгуби земљу, да другу земљу задобије, и да опстане. Опстане у језику, својој највећој тврђави.

Дати пример поново укључује појмовна пресликавања из домена језика у домен грађевине, али конкретна реализација грађевине као тврђаве укључује очигледне разлике од претходних примера. Тврђава овде фигурише као симбол постојаности, снаге и одолевања времену,

а језику као „највећој” тврђави придаје се велики симболички значај. Иако се оваква метафоричка концептуализација битно разликује од концептуализације језика као здања које се урушава, заједничко за метафоре грађевине јесте слика здања од великог значаја за народ; рушење тог здања је национални проблем, а одржање здања је оно што народу омогућава да опстане у будућим временима.

7.3. Метафора „Језик је особа”

Метафоре језика као људског бића чине упадљиво велику већину идентификованих појмовних метафора у корпусу. У основи таквог поимања језика је схватање да језик има свој аутономни живот, и да као такав може да „утиче на нас, да нас поседује и да размишља кроз нас” (Goutli 1997: 76-77). На тај начин, језик може имати исте особине као жива бића.

Следећи пример, из једног новинског извештаја о покрету за очување српског језика, добро илуструје продуктивност метафоре језика као особе:

(9) **Опсада** српског језика траје већ вековима, а последњих деценија је толико узела маха да ће српске речи ускоро постати **мањина** у рођеном језику. **Најезда** страних речи је опаснија од најезде скакаваца или окупационих сила. Окупатор дође и прође, а речи које смо, потакнути традиционалним српским гостопримством, **примили на конак** наивно се водећи пословицом “Сваког госта за три дана доста”, врло брзо **пусте корење** на нашем тлу, **убаце се** у свакодневни говор и **не мрдају** одатле. Истина, српски језик је најлепше окружење за сваку **реч-избеглицу**, нема боље **језичке климе** нигде на свету, тако да није никакво чудо што стране речи, кад једном **уђу** у наш језик, више **немају намеру да се врате кући**. Туђице су се толико **намножиле** да су почеле да **угрожавају** наш духовни простор. Српски језик је **кућа** нашег бића, кућа у коју су се **бесправно уселили** туђинци којима се више ни број не зна, није далеко дан када ћемо постати **подстанари** у сопственом **прохладном дому**.

Целокупан аргумент у овом делу текста базира се на метафори, и укључује неколико различитих метафора језика као људског бића. Сам почетак текста укључује метафору из домена ратовања („опсада”), затим метафору језика као члана мањинске заједнице, а онда метафору језика као дела „најезде”. Ипак, доминантна метафора која прожима текст јесте метафора језика као госта или дошљака, са конкретним циљним доменом „речи”. У овој метафори, која би се најадекватније могла описати као СТРАНЕ РЕЧИ СУ ДОШЉАЦИ, туђице се описују као људи које гостопримљиви домаћин прима на конак, али они када једном уђу у нову средину више не желеда се врате кући. Како текст одмиче, поређење страних речи са дошљацима, и конкретније избеглицама, поприма све негативнији тон, уз акценат на бројности и множењу. Шире посматрано, у овом одељку одјекују и обриси анти-имигрантског и анти-избегличког дискурса, базираног на идејама множења, угроженог духовног просто-

ра и злоупотребљеног гостопримства (Bejker i dr. 2005, Milenković 2008, Santa Ana 2002).

Разноликост метафора у овом примеру потврђује и битан аргумент још из ранијих радова Лејкофа и Џонсона (Lejkof i Džonson 1980), наиме да персонификацијска метафора не представља једнообразни уопште-ни процес. Тачније, свака персонификацијска метафора се разликује по томе који аспекти људског бића су одабрани при појмовном пресликавању. У овом корпусу, подробнија анализа метафора показује да у српском новинском дискурсу заправо превлађују две врло конкретне реализације метафоре из домена људског бића: ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА У РАТУ (46% свих метафора из домена особе) и ЈЕЗИК ЈЕ БОЛЕСНА ОСОБА (35% метафора из домена особе). Преостале метафоре базиране на персонификацији су знатно ређе, разноврсније, и често укључују појединачне реализације, које се у другим текстовима не понављају, те се међу њима не могу издвојити значајније систематичне метафоре.

7.3.1. „Језик је особа у рату”

Најчешћа персонификацијска метафора језика у српском новинском дискурсу подразумева ЈЕЗИК КАО ОСОБУ У РАТУ. Језичка ситуација у Србији тако се описује као *бишка* (x9), *борба* (x14), или конкретно *борба српског језика* (x3), *рати у којем се језик нашао* (x1), *борба за српски језик* (x4), *језички рати* (x2).

Као добра почетна илустрација овакве метафоричке репрезентације може послужити пример укратко поменут у одељку 7.1. Дати чланак, који се бави ценом СМС порука са дијакритичким знацима, почиње следећим једнореченичним пасусом:

(10) (НЕ)ПИСМЕНИ - Поред туђица које су га **опколиле** са свих страна, српски језик нашао се пред још јачим **непријатељем** и увелико **губи битку**.

Основна појмовна метафора овде подразумева пресликавање из домена ратовања, где је језик особа у рату, стране речи су један непријатељ, неко (овде још увек неодређен) је други и јачи непријатељ, прилив страних речи је опкољавање / опсада, а настојање да се одупре језичким променама је битка. Српски језик представљен је као особа која губи битку, јер је знатно слабија од непријатеља. Ова развијена метафоричка аналогја сумира основни став у чланку и јасно уоквирује текст који следи. На самом крају, метафора језика као особе у рату се понавља:

Било како било, грађани се можда могу повинovati енглеском алфabetу, али српски језик никако не може **[повинovati]**.

У овој завршној реченици тзв. имплицитна (сама метафоричка реч је изостављена због понављања, в. Sten i dr. 2010) метафора „повиновања” енглеском алфabetу као непријатељу употребљена је ради емфатичког исказивања завршног става. Метафора је разумљива пре свега на основу увода текста. Иако је у питању исти домен ратовања, овакав закључак

одјекује са више борбеног оптимизма него сам почетак текста: док је у уводу српски језик представљен као неминовни губитник у борби против много моћнијег непријатеља, на крају је ипак приказан као борац који се неће повинovati непријатељу. Свеукупно, понављање појмовних метафора из домена ратовања даје кохерентност тексту, и боји целокупан аргумент у њему (Kevečeš 2010).

Метафора ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА У РАТУ у традиционалној теорији се може посматрати као подразумевана (Lejkof 1993) метафора надређене метафоре ОЧУВАЊЕ ЈЕЗИКА ЈЕ РАТ. У ситуираном дискурсу какав се посматра у овој анализи, међутим, нису сви елементи изворног домена РАТА поједнако репрезентовани: присутне су, на пример, слике БИТКЕ, МОЋНИЈЕГ НЕПРИЈАТЕЉА, ПОРАЗА, УБИЈАЊА, ПОВЛАЧЕЊА и ПОТИСНУТОСТИ (види примере доле), док се неки елементи из овог домена, попут на пример (ВОЈСКО)ВОЂЕ, ПРЕГОВОРА, ПРИМИРЈА, ПОЧЕТКА и КРАЈА рата, одсутни. Тако се поставља питање како најбоље анализирати примере попут (10) у дискурсном контексту, тако да се узме у обзир поддиференцијација изворног домена и систематичне везе међу изворним појмовима створене у тексту. У својој анализи метафора у политичком дискурсу, Мусолф је слично приметио да се „појмовни елементи комбинују у читаве мининаративе [...], читава једну сцену, испуњену претпостављеним ‘интересовањима’ и ‘предрасудама’ говорника, као и вредносним ставовима” (Musolf 2006: 26). Такви мининаративи, које Мусолф назива „метафоричким сценаријима”, пружају свеобухватнији начин за анализу доминантних метафоричких израза у корпусу. Појмовна метафора ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА У РАТУ заправо подразумева организовање изворних појмова у метафоричке сценарије који доминирају у дискурским манифестацијама ове слике. Сваки метафорички сценарио базира се на заједничим знањима и искуствима чланова језичке заједнице о „типичним” аспектима изворног домена (РАТА), укључујући и устаљене вредносне судове о томе шта се из датог домена сматра добрим или лошим, нормалним или ненормалним, дозвољивим или нелегитимним, итд. (Musolf 2006).

Метафорички сценарио рата подразумева макар две супротстављене стране. Једна од њих је језик или неки аспект језика, а наспрам њега је неки експлицитно или имплицитно дат непријатељ. Док рат сам по себи представља продуктивну метафору за разумевање апстрактних компетитивних активности (Lejkof 1993, Riči 2003), у метајезичким дискусијама ова метафора има специфичан облик. Њено дубље идеолошко значење крије се управо у концептуализацији непријатеља, стране супротстављене језику или језичком појму, која није увек јасна из површинске структуре текста. Директно представљен непријатељ често је неживи појам:

(11) Иако је она историјско српско писмо, „духовна вертикала српског народа”, данас губи битку с латиницом. А не треба заборавити да је готово сва српска писана културна баштина пре 1919. године настала на ћирилицу. А

ако је култура данас један од основних критеријума националног идентитета, треба се запитати не губе ли то Срби свој идентитет напуштањем ћирилице – каже за „Блиц” Милош Ковачевић, професор за савремени српски језик.

У овом одељку избор између два писма на територији држава представља се као битка, у којој једна страна, ћирилица, губи од друге стране, латинице. Слично претходном примеру, одељак одсликава борбу између „нашег” и „туђег”, где се ћирилице придаје велики значај као једном од стубова националног идентитета. Иновативан метафорички израз „духовна вертикала српског народа” даје додатну тежину овом поимању ћирилице, која се представља не само као материјални део српске културне баштине, већ и као духовни ослонац народа. Док је овде на једној страни тако ћирилица, духовна вертикала народа, непријатељ је конкурентно писмо са којим ћирилица коегзистира на државном простору. У каснијем делу текста, који наставља да се ослања на метафорички сценарио рата, непријатељ постаје нешто шири и конкретнији: „Ћирилицу убија друштвена клима која све што је српско назива назадним и ретроградним, а све што долази са запада – модерним”, објашњава Којић.

У оба случаја, непријатељ је представљен као јачи противник против којег језик губи битку, па се овај сценарио прецизније може описати као сценарио МОЋНИЈЕГ НЕПРИЈАТЕЉА. Спољашњи непријатељ често је представљен и као подстрекач унутрашње борбе:

(12) Туђице, потекле из арсенала новог светског поретка, обилују „транспарентношћу” сваке врсте. Сведоци смо свакодневне жилаве борбе наших политичара који се једноставно утркују ко ће више туђица користити, тако да мало-мало оману на испадну „к’о патка поткована”.

Представа туђица као оружја у први план ставља њихово потенцијално деструктивно дејство, али ствара и концептуални оквир борбе са добро припремљеним наоружаним снагама. Појам „нови светски поредак” може се разумети у свом политичком значењу драматичне промене у светској равнотежи моћи (Sloter 2009), али и у честом значењу тоталитаристичког глобалног управљања светом (Goldberg 2001). Већ у наредној реченици, међутим, поприште борбе помера се са глобалног терена на борбу између „наших политичара” у томе ко ће се успешније приклонити туђицама, а посредно и „новом светском поретку”. У целини, у овом примеру јасније одјекују тензије и страхови присутни у свим претходим примерима, пре свега од глобализације која ремети традиционалне везе између језика, простора и националности.

Слични обриси сценарија ратовања, и унутрашњег моћнијег непријатеља јављају се у следећем интервјуу из листа *Политишка*, где интервјуисани Љубиша Рајић и Миле Медић износе различите ставове користећи метафоре повлачења и потискивања:

(13) Рајић: Тешко је рећи у овом тренутку да ли ће се ћирилица сачувати или неће. Сигурно ће, у одређеној мери, бити у повлачењу, јер укупан развој, несумњиво, даје предност латиници.

(14) Медић: Нема спора да је ћирилица потиснута у нашем језику и да је то, такође, заоставштина србохрватистике која је харала у српском језику 90 година.

Наредно питање новинара формулисано је концептуализацију изгубљене битке:

(15) Политика: На већини телевизијских канала, чак и онима са националном фреквенцијом, све је више латинице. Ћирилица је на телевизији битку већ изгубила?

Избор метафора, наизглед сродних, уоквирује различите ставове: повлачење укључује агентивност и извештајни степен личне одлуке, док потиснутост подразумева чисто пасивно стање. Обе метафоричке слике подразумевају супротстављену страну, али се те стране битно разликују: за Рајића је то „укупан развој”, позитиван или макар неутралан појам, док је за Медића то експлицитно негативна струја „заоставштина србохрватистике која је харала у српском језику 90 година”. Медић су у даљем дијалогу враћа основном проблему у односу лингвиста и државе према ћирици:

(16) Медић: Реч је о потпуно погрешном схватању српског језика. Српски језик је и у Хрватској, и у Црној Гори, и у Босни. По мом мишљењу, то је последња посмртна почаст лажној науци, чији учевљени следбеници испуњавају последњи почасни хитац у српски језик.

Медић овде даје негативну евалуацију домаће лингвистичке праксе и одлуке да се објави речник са неизмењеним називом, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. У датом сегменту српском језику није супротстављен никакав спољашњи непријатељ, већ унутрашња „лажна наука”. „Последњи почасни хитац у српски језик” тако обележава крај борбе из које нико не излази као победник.

Свеукупно, помињање српског језика у оквиру метафоричког сценарија рата увек подразумева његово дефинисање у односу на Другог. Утицај Другог се манифестује двојако: као употреба страних речи, и као језички утицаји из бивших југословенских република. Метафорички сценарио који уоквирује такве метајезичке ставове базира се на конкретним изворним сценаријима БИТКЕ, МОЋНИЈЕГ НЕПРИЈАТЕЉА, УБИЈАЊА и ПОРАЗА. Вреди поменути и да у овом метафоричком сценарију нема места за изворни појам ПОБЕДЕ српског језика, чак и када он одбија да се „повинује”.

7.3.2. „Језик је болесна особа”

Друга доминантна појмовна метафора језика као особе се најпрецизније може одредити као ЈЕЗИК ЈЕ БОЛЕСНА ОСОБА. Метафоре

здравља и болести уопште могу се посматрати као елаборација метафора људског бића (Aržant 2013). Милрој (Milroј 1992), на пример, напомиње да у метадискурсима везаним за језичку промену метафора болести фигурише као често средство аргументације: ако је језичка промена лоше стање ствари, она се може посматрати као нешто што с времена на време попут болести напада језик. У овом корпусу поимање језика као оболеле особе јавља се у великом броју текстова. Концептуализација болести понекад укључује акценат на промени и имплицитну или експлицитну идеју да су језички проблеми релативно нова болест, углавном дошла од споља, као у следећем примеру:

(17) У српски језик је ушао енглески вирус.

Метафоре здравља и болести не укључују увек акценат на промени, мада често садрже идеју болести или ризика који се прогресивно повећава.

(18) Ако га не чувамо и не негујемо, српски језик би због све раширенијих грешака ускоро могао да доживи - инфаркт. Не инфаркт, како се правилно каже, јер они који праве свакодневне грешке у говору и писању и не знају како се правилно каже срчани удар.

(19) И што је најгоре за наш напаћени језик, нема ко да га „хилује”. [...] Ако имате више од 30 година, а немате тинејџера у кући, за ову дијагнозу српског језика вероватно ће вам бити потребан превод (помоћ можете наћи у приложеном речнику).

Слично описаним метафорама рата, метафора ЈЕЗИК ЈЕ БОЛЕСНА ОСОБА представља подразумевану метафору општије надређене метафоре, овог пута (НЕКОНТРОЛИСАНА) ЈЕЗИЧКА ПРОМЕНА ЈЕ БОЛЕСТ (в. Milroј 1992, Ејџинсон 2002). Опет, у корпусу се примећује да употребљаване метафоре не користе све елементе из изворног домена БОЛЕСТИ, већ само одређене аспекте. Горњи примери добро илуструју неке од тих изворних сценарија – ЗАРАЗЕ, ИЗМУЧЕНОСТИ, ЛЕЧЕЊА и НЕГОВАЊА.

Даље, попут ЛЕЧЕЊА, још један доминантан изворни сценарио тиче се ризика од СМРТИ језика. Метафора болести језика директно је повезана са метафором смрти језика. Из многих примера, попут горе наведених, имплицитно се може закључити да је смрт оно што прети језику ако он не буде на време „хилован” или ако „доживи инфаркт”. Метафора смрти језика је широко распрострањена у лингвистичком дискурсу о језицима у нестајању (Dorian 1982, Šmit 1985, Kristal 2000, Romein 2010), али се она ту тиче искључиво малих језика са малим бројем говорника који су на ивици нестајања (Aržant 2013). У метадискурсу српских новина, међутим, метафорички сценарио смрти језика често се користи за приказивање опасности која прети и српском језику. Као и у дискурсу о болести језика, та опасност повезује се готово искључиво са технолошким променама и утицајима енглеског језика. Различите изведенице од

речи „смрт” и „умирање” носе донекле различите конотације, попут спорог изумирања (20) или намерног и насилнијег усмрђивања (22):

(20) Наш језик није припремљен за дигитално доба. Као што су поједини језици који нису имали писмо изумрли с последњим говорником, мислимо да језицима који немају добру подршку технологија прети дигитално изумирање.

(21) Некима лепше звучи туђа реч од наше, иако за исту постоји наша. Зато ће наш језик и да изумре, заједно са ћирилицом.

(22) Ја разумем зашто је језик науке неразумљив, али неразумљивост уџбеника и правничких докумената о грађаниновим правима сматрам језивим усмрђивањем језика. Оно се ради с циљем: да те одвоје од знања и разумевања својих права.

Метафора смрти у посматраним текстовима повремено има и дијалогски облик (DuBois 2011), где се исте или сродне метафоре користе у исказивању опречних ставова. Тако, на пример, један од текстова у дневним новинама *Прес* носи наслов „Ћирилица није на самрти”, уз метафору умирања чија негација сама по себи управо врши уоквиривање (Gofman 2007) приче кроз слику претње од умирања. У даљем току текста сазнајемо да је овакав наслов дат као сумирање ставова које о српском језику и ћирилици исказује лингвиста Ранко Бугарски, интервјуисан у конкретном чланку. Један од ставова Бугарског је:

(23) Чињеница је да последњих деценија ћирилица уступа део свог простора латиници, али то није део никакве завере или непријатељског деловања, већ последица историјских догађаја и цивилизацијских новина - интернет и електроника, све је то на латиници, то је један природан процес. Ћирилица није смртно болесна да би се лечила тако што ће латиница бити протерана.

Чисто квантитативна анализа метафоре сврстава ове метафоричке слике међу већ поменути метафоре болести и агресије; у анализи дискурса јасно је, међутим, да се ради управо о негирању оваквих метафора, што мења њихово контекстуално значење, али и потврђује значај метафоре болести и смрти у концептуализацији језичких појмова. Изјава Ранка Бугарског чини се као директно супротна доминантним репрезентацијама језика у посматраном новинском дискурсу. Ставови интервјуисаног професора нису нужно једнаки ставовима ауторке чланка; заиста, у даљем току текста, ауторка и сама преузима метафорички сценарио СМРТИ језика у покушају да истакне и другачија мишљења:

Па ипак, није само оцена лаика, већ и многих стручњака, да је ћирилица угрожена и да полако умире?

Ауторка преузима метафоре смрти језика и његове угрожености, у нешто тенденциознијем питању које од интервјуисаног госта захтева да се још једном осврне на предмет дискусије. Метафора умирања које се дешава „полако” носи изванредан емотивни набој, али и приказује уми-

рање као нешто споро, неприметно, нешто чега људи попут Бугарског можда једноставно нису свесни. Иако упоретребљаване са различитим реторичким циљевима, метафоре болести и смрти језика овде су битна основа за дискусију.

У интервју са лингвистом Иваном Клајном јавља се слично негирање метафоре смрти:

(24) Наш главни посао није да прогонимо англицизме, већ да пазимо да се српски језик не заборави. Никада ниједан језик није „угинуо” због позајмљених речи, иако су многим земљама пуристи предвиђали да ће језик „пропасти”, „изгубити душу”, ако се не забране туђице, сматра Клајн.

Последњих неколико примера илуструје још једну битну појаву која се може запазити у употреби метафора у дискурсу – доминантне метафоре, или тачније, метафорички сценарији, неретко се у истом тексту комбинују градећи неку врсту „мешаног метафоричког сценарија” (Aržant 2013). Конкретно, метафоре из домена РАТА и БОЛЕСТИ често се међусобно прожимају, нарочито када се говори о СМРТИ језика. Слика језика који је потискиван или уступа део свог простора другоме евоцира територијалне сукобе у којима губитник губи део своје територије. Заправо, читав пример 23 комбинује метафоре болести и смрти са метафорама рата. Мешане метафоре РАТА и БОЛЕСТИ/УМИРАЊА у дискурсној контексту преносе поруку да би се здравље језика можда и могло достићи, али да је то претешко јер постоје моћније супротстављене снаге.

8. ДИСКУСИЈА

Фреквенција метафоричких израза везаних за језик у овом корпусу показује да у српским штампаним медијима појмовне метафоре представљају битно средство за концептуализацију и објашњавање језичких питања. Анализа је открила извесне правилности у дистрибуцији метафора у организационој структури текста, где су метафорички изрази најчешће груписани на самом почетку и на завршетку текста. Примећена дистрибуција може се повезати са реторичким циљевима у тексту: почетне метафоре дају конкретан оквир за концептуализацију садржаја и ставова који следе (Gofman 1979, Gudvin 2007), а завршне метафоре додатно учвршћују претходне репрезентације.

Већина метафоричких израза у корпусу може се сврстати под три најчешће појмовне метафоре: ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА, СТРАНЕ РЕЧИ СУ НАДОЛАЗЕЋА ВОДА и ЈЕЗИК ЈЕ ГРАЂЕВИНА. Последње две метафоре, иако се битно разликују по изворним доменима, носе и одређена заједничка значења која граде кохерентан наротив неизбежне претње од језичких и друштвених промена. Ипак, много већи корпус је потребан да би се са сигурношћу објаснило дискурсно значење оваквих метафора. Метафора ЈЕЗИК ЈЕ ОСОБА, са друге стране, толико је учестала у корпусу да је пружила врло продуктивно тло за истраживање метадискур-

са и језичких идеологија. Заступљеност метафоре у којој се језик појми као људско биће није сасвим изненађујућа, кад се узме у обзир продуктивност персонификацијских метафора уопште (Lejkof 1993). Ипак, персонификацијска метафора никада није једнообразни процес (Lejkof i Džonson 1980, 2010); у дискурсном контексту, битна питања су и: Каква особа је изабрана за изворни домен? Зашто баш таква особа? Анализа метафора језика у српском новинском дискурсу потврђује значај ових питања за комплетну анализу. Језик овде није само уопштено конципиран као жива особа, већ као две врло конкретне 'врсте' особе: ОСОБА У РАТУ и БОЛЕСНА ОСОБА.

Метафора ОСОБЕ У РАТУ и њени сценарији у јавном дискурсу имају изражену моћ драматизовања проблема (Kevečeš 2009), мада метафоре РАТА имају релативно конвенционалан статус у мишљењу и језику (Lejkof 1993). Заправо, ратне метафоре нису ретке у концептуализацији разних компетитивних активности, као облици шире појмовне метафоре која види СУПРОТСТАВЉЕНОСТ КАО ФИЗИЧКУ АГРЕСИЈУ (Koler 2009). Ипак, овде је битно одмах приметити да појмови језика и очувања језика, о којима је у текстовима реч, сами по себи не укључују никакво надметање или супротстављеност. Са друге стране, метафора РАТА изричито подразумева две супротстављене стране. Она овде тако очито није само стилско средство, већ има битну прагматичку и информацијску улогу – управо метафора РАТА уноси значења СУПРОТСТАВЉЕНОСТИ и НЕПРИЈАТЕЉСТВА у језичка питања и ствара нови наративни оквир за описивање и концептуализацију језичких питања.

Анализа је показала да српски медијски метадискурс не користи у истој мери све аспекте појмовног домена РАТА, већ је акценат на одређеним појмовима: МОЋНИЈИ НЕПРИЈАТЕЉ, БИТКА, УБИЈАЊЕ и ПОРАЗ. Мусолфов (Musolf 2006) појам „метафоричких сценарија” најбоље одговара оваквом организовању делова изворних домена у мининаративе. Сценарији МОЋНИЈЕГ НЕПРИЈАТЕЉА тако носе примесе фаталистичких постмодерних дискурса о надолезећем злу, као апстрактном „новом светском поретку” (сам израз је чест у корпусу) који ће надвладати над локалним вредностима. Ипак, битније питање је и ко је, у овом сценарију, конкретни непријатељ. Репрезентације 'непријатељског другог' у новинском дискурсу увек имају локални социополитички значај. И овде, како се показало, јасно доминирају два спољашња непријатеља која је лако сместити у друштвено-историјски контекст: језички утицаји из бивших југословенских република (првенствено Хрватске) и енглески као глобални језик. Страхови везани за језичке промене тако симболички представљају и шире друштвене страхове од губљења националног идентитета под притиском различитих политичких струја. Свеукупно, садржај ових метафоричких сценарија (нпр. ко је „непријатељ” или идеја пораза) није сасвим јасан у чисто когнитивној анализи метафоре, али је лако расветљен комбиновањем когнитивног приступа са дискурсном анализом метафора.

Метафора језика као БОЛЕСНЕ ОСОБЕ доприноси ширем наративу српског језика о коме се мора водити брига. При томе, метафоре болести у српском новинском дискурсу не користе све елементе из изворног домена БОЛЕСТИ, већ само одређене сценарије – ЗАРАЗЕ, ИЗМУЧЕНОСТИ, ЛЕЧЕЊА, НЕГОВАЊА и СМРТИ. Сценарио ЗАРАЗЕ, попут неких ратних метафора, аутоматски повлачи раздвајање од имагинарног Другог – вируси и бактерије улазе у тело српског језика из других, туђих тела (пре свега енглеског, као „заразног тела” глобализације и технологије, или језика из бивших југословенских република).

Истовремена доминација сценарија рата и болести, често у оквиру истог текста, на први поглед ствара тешкоће за аналитичку интерпретацију – различити изворни домени метафоре намећу различита тумачења. Ипак, у овом корпусу примећено је да се метафоре рата и болести међусобно прожимају и деле многа идеолошка значења, често у некој врсти „мешаног метафоричког сценарија” (Aržant 2013). Заједно, анализирани сценарији граде сасвим кохерентан наратив опасности која језику прети од споља, било попут заразне болести или физичког напада, и која може имати катастрофалне последице ако се не спречи. Свеукупно, кроз метафоре језика као болесне особе или особе у безнадежном рату јасно одјекују нелагодности због друштвених промена, пре свега глобализације и пољуљаних традиционалних веза између језика, простора, нације и народности.

На крају, треба имати у виду да болест или рат нису једине доступне метафоре за поимање језичке промене. Како истиче Чартерис-Блек (Čarteris-Blek 2004), избор метафора у јавном дискурсу ретко је случајан, јер другачије метафоре подразумевају другачије врсте делања. Ако бисмо језичку промену појмили преко (подједнако прихватљивих) појмовних метафора РАСПРАВЕ или ПУТА, оквир за тумачења, вредносне судове и избор решења би постао потпуно другачији. У рату и болести нема разумевања друге стране, као што би било у расправи, нити бирања другачијег смера, као што би било на путу. Болест се мора елиминисати, а непријатељ се мора надјачати или протерати. Изабране метафоре тако дају легитимитет одређеној језичкој политици, али и ширим друштвено-политичким ставовима.

9. ЗАКЉУЧАК

Налази у овом раду говоре у прилог схватању које се са извесним закашњењем јавило у изучавањима метафоре – метафора, као и сви други аспекти језика у употреби, увек има когнитивну, друштвену и прагматичку основу, које су неодвојиве једна од друге. Нови приступ критичке анализе метафоре (Čarteris-Blek 2004) показао се као посебно продуктиван аналитички оквир, који омогућава да се убеђивачки циљеви и друштвени утицаји идеологије, културе и историје интегришу под шири когнитивни приступ. При томе, управљање пажње на метафоричке сценарије, а не само надређене појмовне метафоре, има потенцијал да боље

расветли како истицање одређених аспеката метафора одражава имплицитне језичке и друштвено-политичке ставове, и како такви понављани ставови постају део друштвене когниције.

У ширем смислу, анализа метафора везаних за језик потврдила је да се метајезички текст, нарочито у јавном дискурсу, никада не тиче језика самог по себи (уп. Crowley 1991, Vulard 1998, Terlou 2007). Свака „вербална хигијена” (Kameron 2012) заснива се на здраворазумској аналогји између уређености језика и шире уређености друштва. У контексту пост-југословенског простора, велика симболичка моћ националног језика огледа се и у самој количини жустрих језичких дискусија у медијском простору, али и у садржају метафоричких слика језика кроз које се проламају сложенија питања националног идентитета, глобализације, односа са бившим југословенским државама, и трагови послератних околности и пракси. Управо ово обележје метајезика објашњава његово истакнуто и често морализаторско место у медијском простору – метајезик увек делом функционише као шифровани дискурс (Kameron 2009) у којем је забринутост за језик аналогна забринутости због других апстрактнијих, сложенијих или незгоднијих питања. Тако, наизглед тривијална језичка обележја представљају симболички израз много дубљих жеља, страховања, друштвених и моралних вредновања, чији значај можда најбоље може бити расветљен у дискурсно оријентисаној анализи метафора.

Литература:

- Aržant 2014: G. Argent, Linguistic neuroses, verbal bacteria and survival of the fittest: Health and body metaphors in Russian media discussions about foreignisms. *Language & Communication*, 34, 81-94.
- Bel 1994: A. Bell, The discourse structure of news stories. *Approaches to media discourse* 64-4.
- Kameron 1995: D. Cameron, *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Kameron 2000: D. Cameron, *Good to Talk? Living and Working in a Communication Culture*. Sage.
- Čarteris-Blek 2004: J. Charteris-Black, *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Palgrave-MacMillan.
- Čilton, Ilijin 1993: P. Chilton, M. Ilyin. Metaphor in Political Discourse: The Case of the Common European House. *Discourse & Society*, 4(1), 7-31.
- Ferklaui 1992: N. Fairclough, Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & Society*, 3(2), 193-217.
- Fiske 2013: S. T. Fiske, *Social cognition: From brains to culture*. Sage.
- Gibs, Kameron 2008: R. Gibbs, L. Cameron, The social-cognitive dynamics of metaphor performance. *Cognitive Systems Research*, 9(1), 64-75.
- Hering 2004: S. Herring, Slouching toward the ordinary: Current trends in computer-mediated communication. *New media & society*, 6(1), 26-36.
- Javorski i dr. 2004: A. Jaworski et al. *Metalanguage: Social and ideological*

- Kevečič 2008: Z. Kovecses, Conceptual metaphor theory: Some criticisms and alternative proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*, 6(1).
- Koler 2005: V. Koller, Critical discourse analysis and social cognition: evidence from business media discourse. *Discourse & Society*, 16(2), 199-224.
- Lejko, Džonson 1999: G. Lakoff, M. Johnson, *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. Basic books.
- Lejko, Džonson 2003: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors we live by*. 1980. Chicago: U of Chicago P.
- Lejko 1993: G. Lakoff, The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and thought*, 2, 202-251.
- Lejko 2008: G. Lakoff, *Why you can't understand 21st-century politics with an 18th-century brain*. Penguin.
- Lou, Tod 2010: G. Lou, Z. Tod, Guidelines for good practice in metaphor analysis. *Metaphor analysis: Research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*, 217-229.
- Milroy, Milroy 1999: J. Milroy, L. Milroy, *Investigating standard English*. Psychology Press.
- Musolf 2004: A. Musolf, *Metaphor and political discourse*. New York: palgrave Macmillan.
- Musolf 2006: A. Musolf, Metaphor scenarios in public discourse. *Metaphor and Symbol*, 21(1), 23-38.
- Riči 2003: L. Ritchie, „ARGUMENT IS WAR” - Or is it a Game of Chess? Multiple Meanings in the Analysis of Implicit Metaphors. *Metaphor and Symbol*, 18(2), 125-146.
- Semino i dr. 2004: E. Semino et al., Methodological problems in the analysis of metaphors in a corpus of conversations about cancer. *Journal of Pragmatics*, 36(7), 1271-1294.
- Sten et al. 2010: G. Steen, *A method for linguistic metaphor identification: From MIP to MIPVU* (Vol. 14). John Benjamins Publishing.
- Terlou 2006: C. Thurlow, From statistical panic to moral panic: The metadiscursive construction and popular exaggeration of new media language in the print media. *Journal of CMC* 11(3), 667-701
- Terlou 2007: C. Thurlow, Fabricating youth: New-media discourse and the technologization of young people. In Sally Džonson and Astrid Ensslin (eds), *Language in the Media*. London: Continuum.
- Van Dijk 2003: T. Van Dijk, 18 Critical discourse analysis. *The handbook of discourse analysis*, 352.

Ksenija Bogetić

**METAPHORICAL CONCEPTUALISATION OF LANGUAGE IN
THE SERBIAN NEWSPAPER DISCOURSE: METALANGUAGE,
LANGUAGE IDEOLOGIES AND SOCIAL COGNITION**

Summary

This paper focuses on metaphorical representations of language in the contemporary Serbian newspaper discourse. The underlying idea is that language ideologies are never about language alone (Woolard 1998), but are inseparable from other ideologies regarding social organisation and control, and draw on the powerful symbolism by which language represents identity, group belonging, social and moral order. The data are composed of newspaper articles on language collected from the most popular daily newspapers in Serbia, published between 2009 and 2014. The method is based on discourse analysis and cognitive metaphor theory (Lakoff and Johnson 1980). The analysis shows that language in the Serbian newspaper discourse is conceptualized via several basic conceptual metaphors, mainly those from the domain of WAR and VIOLENCE, reflecting the tensions over language and social change.

Keywords: metaphor, metalanguage, language ideologies

Примљен 4. марта 2015. године

Прихваћен 17. јуна 2015. године